

บทที่ 2

หลักการ ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักการ ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดในการวิจัย ในการทำวิจัยเรื่องนี้ ประกอบด้วย

- 2.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.3 ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.4 สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.5 แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน
- 2.6 หลักสูตรท้องถิ่น
- 2.7 ประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) เป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายที่ลึกซึ้ง ทำให้มีความยุ่งยากที่จะใช้สื่อสารให้เข้าใจกันโดยทั่วไปได้ อย่างไรก็ตามได้มีผู้ให้ความหมายไว้ในแง่มุมต่างกัันดังนี้ คือ

ธวัช ปุณโณชก (2531) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา

กุลวิตรา ภัคคานนท์ (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิตการใช้้อย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคลและในแง่ของสังคมหมู่บ้านไม่ใช่ปัจเจกบุคคลในลักษณะของจิตนิยม แต่เป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นเอกภาพกับสังคม หมู่บ้าน

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และวิศนิ ศีลตระกูล (2533) สรุปว่า มีปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำให้คนเรามีชีวิตรวมกันอย่างมีสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์ และมีส่วนร่วมสร้างการผลิต

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์สืบทอดต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมสืบทอดเนื่องกันมา

ประเวศ วะสี (2534) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุงสืบทอดกันมา ปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือ สามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ปัญหา หรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคล และท้องถิ่นโดยตลอดมา

อังกูล สมคะเนย์ (2535) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำรงชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้น ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ไขปัญหาการดำรงชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างสมสมัย

กรมวิชาการ (2540) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านที่ใช้ในการแก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิตโดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ(2549) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของประชาชนที่ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาจากบรรพบุรุษ

จากความหมายที่กล่าวอ้างมาข้างต้น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้ จากบรรพบุรุษในอดีต และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นผ่านยังลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะการเชื่อมโยงความรู้เหล่านั้น ในลักษณะเศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ได้อย่างผสมกลมกลืน และมีคุณค่ายิ่งในการดำเนินชีวิตของชนเหล่านั้น

2.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะเป็นองค์ความรู้อันมหาศาลที่มีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านก็ตาม เมื่อถูกละเลย ขาดการยอมรับ ขาดการสืบทอด ในที่สุดก็จะขาดสายใยแห่งความเชื่อมโยงระหว่างเก่ากับใหม่ ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ซึ่งได้มีนักการศึกษากล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังเช่น จารุวรรณ ธรรมวัตร (ม.ป.ป.) สุพัตรา มาศดิตถ์ (2532) เสน่ห์ จามริก (2532) สามารถ จันทร์สุรย์ (2533) โอวาท สุทธนารักษ์ (2533) และสำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535) ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี หรือภูมิปัญญาของชุมชน ในการลดการพึ่งตนเองจากสังคมภายนอก

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนเองแล้ว จะทำให้คนในชุมชนนั้น ๆ ทราบถึงความต้องการของตนเอง และจะเป็นการทำให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจตนเอง และเป็นการปลูกจิตสำนึกในการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. ในนโยบายการศึกษา หลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร ในการพัฒนาหลักสูตร โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาส่งเสริมการเรียนการสอนและพัฒนาเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีให้ครอบคลุมความรู้ที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ ระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ด้วยการนำเอานวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ เป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่

9. ในภาวะปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาจะต้องมีความสามารถในการที่จะกล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์ สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานของภูมิปัญญา เพราะอดีตที่ผ่านมามุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตเพียงอย่างเดียว จนลืมไปว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จ คือ ภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่นนั่นเอง

ประเวศ วะสี (2536) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า มีลักษณะที่สำคัญดังนี้ คือ

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ในตัว เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจน จากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกัน ไม่ได้หรือได้ไม่ดี

2. ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่วัตถุประสงค์

โดยการสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุธรรมแต่ไม่ถึงนามธรรม ย่อมสัมผัสได้เพียงคั้น ๆ หยาบ ๆ เป็นส่วนเป็นเลี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้งและการมุ่งวัตถุประสงค์ เช่นว่า ดินก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ก็เป็นแต่ละวัตถุ ซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพ จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและทำทีอย่างนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญและประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโสเพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า นี่จะแสดงได้ว่าเราให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาอย่างไร

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธา ความเชื่อผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

2.3 ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีหน่วยงานและนักการศึกษาได้แบ่งกลุ่มลักษณะและภูมิปัญญาไว้ดังเช่น

วิชิต นันทสุวรรณ (2528) ได้ภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์ใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญา คือ การอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติ อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ ซึ่งออกมาในรูปของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ ในรูปของผีที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิน้ำ ฝินา (ตาแหก) เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์ การอยู่ร่วมกันมีพฤติกรรมแบบแผนทางสังคม มีกฎเกณฑ์สิ่งที่ดีหรือไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน โดยมีค่านิยมอยู่ที่การมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข รูปธรรมที่แสดงออกมา คือ การเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ (ปู่ตา ปู่ย่า ผีพ่อแม่) และพิธีกรรมต่าง ๆ

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การรักษาโรค เป็นต้น

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536) ได้แบ่งภูมิปัญญาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ทิวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537) ได้สรุปประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ 9 ประเภท คือ

1. ค่านคติ ความเชื่อ

คติ ความเชื่อ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนทุกคน โดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ส่วนของนามธรรมและรูปธรรม เป็นผลให้เกิดคำสอนสำหรับเป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติของคนในแต่ละท้องถิ่น อาจมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และความเกี่ยวข้องกับชนต่างกลุ่ม โดยสามารถจำแนกได้เป็น 15 ประเภท คือ

- 1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดการตาย
- 1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง
- 1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม
- 1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับฝัน
- 1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องราง เวทมนต์และไสยศาสตร์
- 1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสงนางไม้และเทพารักษ์
- 1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ
- 1.8 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะดี - ชั่ว
- 1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับขากกลางบ้าน
- 1.10 ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
- 1.11 ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ด
- 1.12 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งมงคลและอัปมงคล
- 1.13 ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ
- 1.14 ความเชื่อในเรื่องบาป - บุญ และนรก - สวรรค์
- 1.15 ความเชื่อเบ็ดเตล็ด

2. ค่านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี

วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงของภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่นเนื่องจากความรู้ในเรื่องดังกล่าว เป็นวิถีการดำเนินชีวิตหรือแบบแผนที่ได้รับปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานและเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มนั้น ๆ โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

2.1 ประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อแบบพุทธ เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลกับชีวิต ประกอบกับเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เช่น ประเพณีบุญเข้ากรรม ประเพณีบุญคูณลาน ประเพณีบุญข้าวจี่ ประเพณีบุญพระเวส ประเพณีตรุษสงกรานต์ ประเพณีบุญกฐิน ประเพณีบุญกองหม้อ ประเพณีบวชนาค ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา เป็นต้น

2.2 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติตามผู้รู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนด เวลา สถานที่ สิ่งของและวิธีการทำพิธี ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ถือปฏิบัติได้เกิดความมั่นใจในการดำรงชีวิต เช่น ประเพณีโกนจุก ประเพณีกินดอง เป็นต้น

2.3 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี เช่น ประเพณีทำบุญบูชาผีตาแฮก (เทวดารักษาไร่นา) ประเพณีบุญข้าวสาก ฯลฯ

2.4 ประเพณีเบ็ดเตล็ด เช่น ประเพณีการแข่งขันเรือ ประเพณีวิ่งควาย ฯลฯ

3. ด้านเกษตรพื้นฐาน

สืบเนื่องมาจากความล้มเหลวในการจัดระบบการผลิตจากการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมาเป็นการทำเพื่อขาย ทำให้คนกลุ่มหนึ่งเอาความล้มเหลวที่ผ่านมาเป็นบทเรียนและนำไปสู่แนวความคิดพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่สูญเสียไปนั้นปรับให้มีสภาพความอุดมสมบูรณ์ ปรับการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบจากสภาพสังคมที่มีพ่อค้าคนกลางระบบธุรกิจและระบบโรงงานกลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติซึ่งกันและกัน บุคคลเหล่านี้สามารถยืนหยัดและต่อสู้กับความล้มเหลวได้อย่างเหมาะสม แนวความคิดระหว่างการเกษตรแบบดั้งเดิมกับแนวใหม่จนมีความกลมกลืนได้อย่างเหมาะสมสามารถอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สมควรได้รับการยกย่อง นำแนวความคิด ความรู้ และประสบการณ์ที่ได้ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป การเกษตรในรูปแบบของการพึ่งพาตนเองประกอบด้วย

3.1 วนเกษตร

3.2 เกษตรแบบผสมผสาน

3.3 เกษตรแบบธรรมชาติ

3.4 เกษตรแบบยั่งยืน

3.5 ไร่นาสวนผสม

ซึ่งการทำการเกษตรทั้ง 5 ประการที่กล่าวมาข้างต้น ถึงแม้ว่าจะมีเทคนิคและชื่อเรียกแตกต่างกันไปก็ตามแต่ แท้จริงแล้วได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่าชาวบ้านต้องสร้างพื้นฐานการเกษตรเพื่อตนเองและครอบครัวให้มั่นคงเสียก่อน ซึ่งเริ่มจากความคิดในเรื่องของการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก (เสรี พงศ์พิศ, 2543)

4. ด้านสิ่งแวดล้อม

ในช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา นั้น จะเห็นได้ว่าประเทศไทยเริ่มให้ความสนใจเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเรื่องนี้กำลังเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศไทย หน่วยงานในภาครัฐและเอกชน ตลอดจนสื่อมวลชนต่าง ๆ ก็ให้ความสนใจที่จะรณรงค์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์แหล่งน้ำรวมทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำเดิมที่มีอยู่ให้สามารถใช้งานได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะสะท้อนออกมาในแนวทางของการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านคติ ความเชื่อแล้วประยุกต์ออกมาสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่าที่เป็นสมุนไพรเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าและปลูกพืชพรรณไม้ที่มีคุณค่าเป็นยารักษาโรค

5. ด้านสวัสดิการชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมาผลของการพัฒนาประเทศที่ประชาชนได้รับคือราคาที่ดินสูงขึ้น ประชาชนมีฐานะยากจนมากขึ้น และมีหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลที่ประชาชนถูกบีบเข้าระบบทุนนิยม

จากสภาพการณ์นี้ ได้มีประชาชนพยายามที่จะหาทางช่วยเหลือตนเองโดยการรวบรวมประชาชนในหมู่บ้านตนเองและก่อตั้งเป็นกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาอาชีพ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้พัฒนาระบบและวิธีการของตนเองเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาของชุมชน และเพิ่มปริมาณและคุณค่าของทุน โภคทรัพย์และเงินทุนขึ้นด้วยการประกอบกิจกรรมร่วมกัน เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้น ประกอบกับเป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้กับตนเองเพื่อเป็นหลักประกันชีวิตให้มีความมั่นคงเพิ่มขึ้นและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามอัธยาศัย

6. ด้านการรักษาพื้นบ้าน

การแพทย์ในสมัยปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าสามารถรักษาโรคเกือบทุกชนิดให้หายจากการเจ็บป่วยได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตามสภาพโดยทั่วไปในสังคมไทยยังมีการรักษาคนเจ็บป่วยด้วยวิธีการรักษาแบบดั้งเดิม หรือแบบพื้นบ้าน ด้วยเหตุผลจากสภาพวัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทย

การรักษาพื้นบ้านเป็นการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์และการรักษาด้วยสมุนไพร การรักษาคันเจ็บป่วยด้วยวิธีการนี้ยังสามารถพบกันได้โดยทั่วไปในชนบทที่ห่างไกล ถึงแม้บางคนจะมองว่าเป็นสิ่งไร้สาระและล้าหลัง แต่ก็สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปและเป็นวิธีการที่สามารถรักษาคันที่เป็นไข้ให้หายจากโรคได้โดยไม่มีผลแทรกซ้อนตามมา อีกทั้งในปัจจุบันนี้วงการแพทย์สมัยใหม่ได้ให้ความสนใจที่จะนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคให้หายได้เช่นเดียวกับยาทางการแพทย์สมัยใหม่

ดังนั้น การนำเอาวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้กับวิธีทางแพทย์สมัยใหม่จึงจำเป็นอย่างไร้เพราะเป็นการนำเอาคุณค่าในสิ่งที่แฝงมาผสมกับสิ่งใหม่ จึงทำให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

7. ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน

เทคโนโลยีพื้นบ้านมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากประเทศไทยได้มุ่งพัฒนาประเทศโดยใช้วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ จึงเป็นผลให้ประสบปัญหาและอุปสรรคมากมาย จึงเกิดแนวคิดที่จะ

นำเอาเทคโนโลยีพื้นบ้านหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการพัฒนาประเทศและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนเพื่อเป็นการแก้ปัญหาและส่งเสริมให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประกอบกับเป็นการรื้อฟื้นมรดกของชาติ อันเป็นความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่เกิดจากความสามารถของคนในท้องถิ่นได้สร้างขึ้นมา

8. ด้านศิลปะพื้นบ้าน

ศิลปะพื้นบ้านเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากความรู้ ความสามารถของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่นด้วยความเรียบง่ายและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นและทำให้สามารถสื่อความหมายกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยได้กำหนดขอบเขตของภูมิปัญญาชาวบ้าน ศิลปะพื้นบ้านรวมถึงการเล่นพื้นบ้าน การแสดงพื้นบ้าน ดังมีรายละเอียดดังนี้

8.1 การละเล่นเนื่องมาจากการนับถือผี ได้แก่ การเชิญผีแม่ศรี การเชิญผีลอบ ผีไซ และผีกระดุก การเล่นเชิญผีแขก การเชิญผีหิ้ง การเชิญผีสาก การเชิญผีกระดิ่ง การทรงผีควาย การเล่นสะบ้า การเล่นสะบ้าล้อ การเล่นลูกช่วง การเล่นเสื่อกินข้าว การเล่นชักส้าว

8.2 การแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ เพลงพื้นบ้าน เพลงหน้าผาก การสวดคฤหัสถ์ การเล่นสวดหน้าศพ เพลงระบำหน้านา เพลงระบำบ้านเหนือ

8.3 การแสดงดนตรีพื้นบ้าน ได้แก่ การเล่นหนังใหญ่ ละครชาตรี เป็นต้น

9. ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน

งานหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยการพัฒนา รูปแบบเพื่อให้ประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่สามารถทำได้ ผลจากการพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอยู่เสมอ ๆ จึงทำให้เป็นภาพสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่ดงามของท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความคิดที่เกิดจากการพึ่งพาธรรมชาติ ความเชื่อ และความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาเพื่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต หัตถกรรมพื้นบ้าน ประกอบด้วยเครื่องจักสาน เป็นการผลิตสิ่งของเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน เช่น กระบุง กระจาด กระด้ง ชะลอม เข่ง หลัว ลอบ ไช ยังมีเครื่องทอ และหัตถกรรมอื่น ๆ เช่น การจัดและประดิษฐ์ดอกไม้สด ดอกไม้แห้ง งานใบตอง การแกะสลักผลไม้ เครื่องไม้ การร้อยมาลัย การทำเครื่องดนตรี การผูกผ้าและจับผ้าให้เป็นรูปแบบต่าง ๆ และการสานเครื่องทองเหลือง

รัตนะ บัวสนธิ์ (2539) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ลักษณะ ความสัมพันธ์คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง การที่คน (ชุมชนท้องถิ่น) ได้จัดอธิบายว่าตนเองกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ในลักษณะที่พึ่งพาหรือพิธีกรรมต่าง ๆ

2. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน หมายถึง การที่คนปฏิบัติตัวกันทั้งครอบครัวและชุมชน ซึ่งแสดงออกให้เห็นในรูปของคำสอน ปทัสถาน หรือวิถีประชา

3. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับการทำมาหากิน ซึ่งได้แก่ การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต การทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร การรักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การรักษาป่าไม้ชุมชน เป็นต้น

กรมวิชาการ (2540) ได้แบ่งกลุ่มลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้ และประสบการณ์ ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ

2. ความรู้ ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่น นิทานพื้นบ้านตลอดจนศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพโดยอาศัยหลักธรรมชาติไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอกแต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง การนำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น การนวดข้าว การก่อสร้าง เป็นต้น

สรุป การแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น มีทั้งคนกับคนและคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

2.4 สาขาภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการแบ่งกลุ่ม ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นกล่าวมาข้างต้น เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ ตามแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด ยุทธศาสตร์จังหวัดที่ 5 ภูมิใจเมืองชัยภูมิ พื่อที่จะสรุปประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาจัดการเรียนการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของจังหวัดชัยภูมิ ได้ 9 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเกษตรและการทำมาหากิน หมายถึงผู้มีความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี เช่น การทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ แบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร การตลาด การผลิต การใช้เทคโนโลยีกับการเกษตร เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและโภชนาการ หมายถึงผู้มีความสามารถในการผลิตและใช้เครื่องมือในการผลิตอาหาร เช่น การถนอมอาหาร การปรุง และวิธีการรับประทานอาหาร

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ผู้มีความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษา เช่น ภาษาถิ่น ภาษาโบราณ การใช้ภาษาและวรรณกรรมทุกประเภท
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับแพทย์แผนไทยและสมุนไพร หมายถึง ผู้มีความสามารถในการใช้การรักษาและป้องกันโรคโดยใช้แพทย์แผนไทยหรือสมุนไพรเป็นปัจจัยหลัก
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศาสนา ประเพณีและพิธีกรรม หมายถึง ผู้มีความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมทางศาสนา เช่น การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ฮีต 12 คอง 14 คำสอนของศาสนา คติ คำสอน ความเชื่อ เป็นต้น
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับกีฬาและการละเล่นพื้นบ้าน หมายถึง ผู้มีความสามารถในการเล่นกีฬาพื้นบ้านและนันทนาการ การละเล่นต่าง ๆ
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะการแสดงและดนตรี หมายถึง ผู้มีความสามารถในด้านศิลปะการแสดง การละเล่น การแสดงดนตรีพื้นบ้าน ประยุกต์ ดนตรีไทย ทั้งการดีด สี ตี เป่า เป็นต้น
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะ หัตถกรรมและสิ่งทอ หมายถึง ผู้มีความสามารถในด้านการออกแบบ ลวดลายของรูปลัทธิต่าง ๆ หรือเป็นผู้ที่มีความสามารถในการผลิตผลงานหัตถกรรมและสิ่งทอที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การจักสาน เครื่องปั้นดินเผา การประดิษฐ์วัสดุอื่น ๆ เป็นต้น
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี หมายถึง ผู้มีความรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สามารถถ่ายทอดความรู้ เรื่องราว เหตุการณ์สำคัญในอดีตให้ผู้อื่นรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าใจ

2.5 แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2538) และวิโรจน์ สารรัตนะ (2541) ได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน ดังนี้

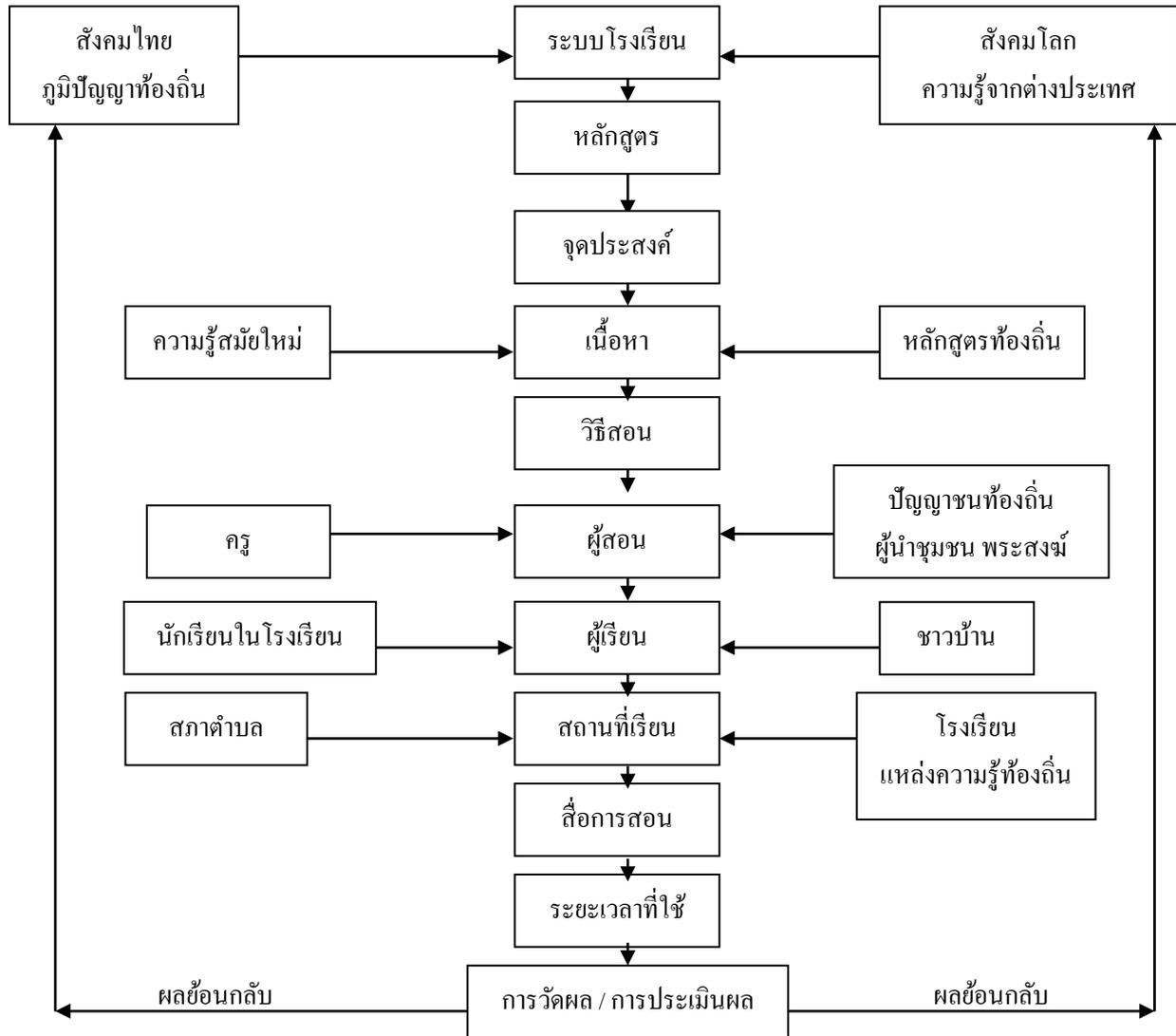
1. ครูจะต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชน ทั้งจากการสังเกตและการสอบถามชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวผู้เรียนหนังสือที่เป็นปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การเรียนการสอน
2. ครูต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเขาไปผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่าง ๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น เพื่อนำ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาตนและพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น
4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาร่วมเป็นวิทยากร ระดมบุคคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น

พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น
 สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535) ได้กล่าวถึง แนวทางการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอนว่า การเรียนการสอนในสถานศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้นต้องเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต กรมหรือส่วนราชการ เจ้าสังกัดสถานศึกษาในตำบล จะต้องส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาในตำบลให้สอดคล้องและเป็นไปตามแนวดำเนินการนี้อย่างจริงจัง การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นควรจะมีการวิเคราะห์บทบาทของสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. กระบวนการเรียนการสอน
2. มีข้อมูลและศึกษาวิจัย
3. มีโครงสร้างพัฒนา

ชาวบ้านกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ควรร่วมมือกันในการถ่วงถ่วงวิเคราะห์ วิจัย พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ (Learning networks) เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ กำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา วิธีสอน ผู้เรียน สถานที่เรียน เครื่องมือ ที่ใช้ในการเผยแพร่ ระยะเวลาเรียน การวัดผลและประเมินผล (สำเนียง สร้อยนาคพงษ์, 2535) ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 แสดงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2539) ได้เสนอแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. ครูเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเป็นตัวแทนของปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว
2. ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม การเรียนการสอนถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนการสอนของนักเรียน โดยมีครูเป็นผู้ดูแลสนับสนุนอยู่นอกเท่านั้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาเงื่อนไขความเหมาะสมในเรื่องของเวลา และความสะดวกของปราชญ์ชาวบ้านด้วย

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล (2533) ได้เสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. นำไปใช้เป็นองค์ประกอบของหลักสูตร การจัดการศึกษาหรือการจัดการเรียนรู้ในเรื่องชุมชน หากเราศึกษาค้นคว้าเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำไปเป็นองค์ประกอบของหลักสูตรการเรียนการสอน สามารถช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ในสิ่งที่มีความหมาย มีความสัมพันธ์กับท้องถิ่นมากขึ้น เมื่อเรียนแล้วนำไปใช้ประโยชน์กับชีวิตจริง

2. เชิญผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ มาเป็นวิทยากรเพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่ชนรุ่นหลังหรือผู้สนใจ ความรู้และประสบการณ์เหล่านั้นควรมีการบันทึกไว้ด้วยสื่อต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์ของดีที่มีอยู่ และสามารถเผยแพร่ในแนวกว้างต่อไป

3. นำไปใช้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน ปัญหาในการขาดความสมดุลในธรรมชาติ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เนื้อหาภูมิปัญญาชาวบ้านครอบคลุมสาระต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต คือ สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้

4. นำไปใช้เพื่อกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น กระทรวงสาธารณสุข กำหนดนโยบายที่จะประยุกต์ใช้แพทย์แผนโบราณในงานสาธารณสุขมูลฐาน เรื่องสมุนไพรกำลังได้รับการส่งเสริมและฟื้นฟู

Beery and Mark C Sehug, 1984 (อ้างถึงใน มาลินี สวยศำข้าว, 2538) กล่าวถึงกิจกรรมการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า จะต้องเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ลงมือทำในสภาพแวดล้อมจริง เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ได้แก่

1. การศึกษานอกสถานที่
2. การสัมภาษณ์บุคคลในท้องถิ่น
3. การเชิญบุคคลในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร

เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของนักเรียน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น ซึ่งเป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่ายิ่ง ที่ครูควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนการสอน โดยผ่านกระบวนการพัฒนาหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น หรือที่เรียกว่า หลักสูตรท้องถิ่น

2.6 หลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่น มีผู้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้

กรมการศึกษานอกโรงเรียน(2543) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนหรือสร้างจากหลักสูตรแกนกลาง ที่ปรับให้เข้ากับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน ท้องถิ่นต่าง ๆ หรือสร้างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์(2535) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่นหมายถึงมวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานและบุคคลในท้องถิ่นจัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช(2540) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงเนื้อหาสาระและมวลประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียน ในท้องถิ่นหนึ่งใดโดยเฉพาะ

สัจด์ อุทรานันท์(2537) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงหลักสูตรที่สร้างขึ้นให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสนองความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ

ความจำเป็นของการจัดเนื้อหาประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับกลุ่มบุคคลในท้องถิ่นตามสภาพและความต้องการของบุคคลแต่ละท้องถิ่น เป้าหมายหลักคือ ต้องการให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลให้ดีขึ้น แนวทางที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้ต้องมีการจัดหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกัน อาจจะไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนวิธีหนึ่งคือ การใช้วิธีการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งตอบสนองต่อหลักการจัดการกิจกรรมให้เกิดกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชน ดังนี้

1. หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่มีลักษณะหลากหลาย มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับเพศ วัย มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ทักษะ เน้นกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง จนเกิดทักษะและสามารถนำไปปรับใช้กับสถานการณ์อื่นได้อย่างเหมาะสม
2. หลักสูตรท้องถิ่นสามารถที่จะพัฒนาเพิ่มขึ้นได้ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และเมื่อเรื่องนั้น ๆ ไม่เป็นที่สนใจและต้องการของท้องถิ่นรวมทั้งล้าสมัยแล้วสามารถปรับเปลี่ยนได้ทันที
3. การเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่นเป็นการเรียนรู้อย่างบูรณาการ ไม่แยกส่วนตัดตอนเป็นท่อน ๆ ของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมทางวิชาการ สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตจริง โดยผู้เรียนเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตัวเอง โดยการชี้แนะของผู้สอน อันจะนำไปสู่การคิดเป็น โดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในสังคม ตนเอง และวิชาการอย่างเหมาะสม
4. มีกระบวนการที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้จากท้องถิ่นของตน เป็นการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้กับชีวิตจริงและชีวิตการทำงาน รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและความผูกพันกับท้องถิ่นของตนเอง มีการส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา
5. ส่งเสริมความเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพของสังคมในด้านศีลธรรม จริยธรรม สันติภาพ จิตสาธารณะ การธำรงไว้ซึ่งสังคมประชาธิปไตย การร่วมรักษาสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นและการภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่น และชาติ

หลักสูตรท้องถิ่นจึงหมายถึงหลักสูตรที่สถานศึกษาหรือครูหรือผู้เรียนร่วมกันพัฒนาขึ้น เพื่อมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในชีวิตจริง เรียนแล้วเกิดการเรียนรู้ สามารถนำไปใช้อย่างมีคุณภาพ และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมอย่างมีความสุข

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการหรือวิถีชีวิตของผู้เรียน บางครั้งอาจพัฒนาจากหลักสูตรแกนกลางที่ปรับให้เข้ากับสภาพชีวิตจริงของผู้เรียนตามท้องถิ่นต่าง ๆ หรือพัฒนาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจะสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ เน้นการเรียนรู้ชีวิตของตนเอง ปรับตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ การใช้เทคโนโลยีและข่าวสารในการเรียนรู้ต่าง ๆ ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ตามสภาพชีวิตจริงของตนเอง

2.6.1 ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่น

อุดม เขยิกวงศ์(2545) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นจากปัญหาและความต้องการของผู้เรียน เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่น จะเป็นทางด้านอาชีพหรือสามัญก็ได้ หรือปรับจากหลักสูตรที่มีอยู่ก็ได้ แต่ต้องเป็นเรื่องที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียน มีความใหม่ ทันสมัย และเป็นปัจจุบันอยู่เสมอและเป็นหลักสูตรที่ปรับให้เข้ากับชีวิตของผู้เรียน ซึ่งครูและผู้เรียนจะเป็นผู้ที่ร่วมกันพัฒนา หรือสร้างหลักสูตรสำหรับตนเองขึ้นมาตามสภาพของเหตุการณ์หรือปัญหาในขณะนั้น ดังนั้นหลักสูตรท้องถิ่นจึงมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. เป็นหลักสูตรที่ตอบสนองชีวิตจริงของผู้เรียนที่เป็นปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การเตรียมอนาคตรวมทั้งมีความเข้าใจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ เรียนรู้เพื่อพัฒนาความสามารถในการปฏิบัติจริง เรียนรู้เพื่อการอยู่ร่วมกัน และเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนเอง
2. เป็นหลักสูตรที่พัฒนาจากความต้องการหรือสิ่งที่เป็นปัญหา ที่สอนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา
3. เป็นหลักสูตรระยะสั้นที่เป็นปัจจุบันและตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในปัจจุบัน
4. เป็นหลักสูตรที่บูรณาการกับวิชาต่าง ๆ และบูรณาการกับชีวิตจริงได้
5. เป็นหลักสูตรที่ได้มาจากสภาพปัญหาหรือความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอย่างแท้จริง
6. เป็นหลักสูตรที่ชี้ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามระดับความสามารถและตรงกับสภาพปัญหาของตนเอง โดยครูเป็นเพียงผู้ร่วมวางแผนเป็นผู้แนะนำ ให้คำชี้แนะ และอำนวยความสะดวก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างสูงสุด

2.6.2 ความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น

แม้ว่าหลักสูตรแกนกลางจะเป็นหลักสูตรแม่บทที่กำหนดให้เรียนสิ่งที่จำเป็นต่อพลเมือง แต่ยังมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น ไม่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่กับผู้เรียน ละเลยมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งอันพึงอนุรักษ์ของท้องถิ่น ฯลฯ หลักสูตรท้องถิ่นจึงมีความสำคัญดังนี้

1. ตอบสนองการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนตามสภาพปัญหาที่เป็นจริง
2. ตอบสนองความหลากหลายของปัญหา มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับเพศ วัย มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด และทักษะ เน้นกระบวนการสอนให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริงจนเกิดทักษะและสามารถนำไปใช้กับสถานการณ์อื่นได้อย่างเหมาะสม

3. ทำให้การเรียนมีความหมายต่อชีวิตจริง และผู้เรียนสามารถประยุกต์ไปใช้ในชีวิตจริง สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตจริง และมุ่งเน้นการเรียนรู้อย่างบูรณาการ ไม่แยกส่วนหรือตัดตอนเป็นท่อน ๆ ของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมทางวิชาการ โดยผู้เรียนเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตัวเอง ด้วยการชี้แนะของผู้สอนอันจะนำไปสู่การคิดเป็น โดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในสังคมตนเอง และวิชาการอย่างเหมาะสม

4. ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการแสวงหาความรู้เพื่อที่จะมาใช้เป็นข้อมูลในการแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองในวันข้างหน้า รวมทั้งวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสม (คิดเป็น) กับชีวิตของตนเอง

5. ชุมชนเป็นภูมิปัญญาเบื้องต้น และมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนเอง

6. ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้จากท้องถิ่นของตน เป็นการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้กับชีวิตจริงและการทำงาน รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและความผูกพันกับท้องถิ่นของตน มีการส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา

7. ส่งเสริมความเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพของสังคมในด้านศีลธรรม จริยธรรม การดำรงไว้ซึ่งสังคมประชาธิปไตย การร่วมรักษาสังแวดล้อม ก่อให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ชุมชนและชาติ

8. สามารถพัฒนาเพิ่มขึ้น ได้ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ตลอดเวลา และเมื่อเรื่องนั้น ๆ ไม่เป็นที่สนใจและต้องการของท้องถิ่นรวมทั้งล้ำสมัยแล้ว สามารถปรับเปลี่ยนได้ทันที

จึงสรุปได้ว่า ในการสร้างหรือพัฒนาหลักสูตรต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจของท้องถิ่นให้มากที่สุด ซึ่งแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจแม้แต่นวนคิดของคน หรือกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ สถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นสถาบันแรกที่ต้องมีการตื่นตัวและรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ความจำเป็น

ดังกล่าว จึงต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเป็นการเตรียมผู้เรียนให้สามารถรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับภูมิลำเนาท้องถิ่นของตนมีเป้าหมายที่จะให้ผู้เรียนนำความรู้และประสบการณ์ไปพัฒนาคน ครอบครัวและท้องถิ่นของตน อีกทั้งช่วยปลูกฝังให้เกิดความรักและความผูกพันในท้องถิ่นอีกด้วย

2.7 ประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองชัยภูมิ ยังมีฐานะเป็นเมืองขึ้นของเมืองชั้นเจ้าพระยามหานคร คือเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 2 พ.ศ.2360 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปรากฏว่าชัยภูมิเป็นเมืองร้าง ต่อมา มีชาวเวียงจันทน์คนหนึ่งชื่อ “แล” เป็นพี่เลี้ยงราชบุตรเจ้านูวงศ์นครเวียงจันทน์ได้ลาออกจากหน้าที่แล้วชวนสมัครพรรคพวกอพยพครอบครัวข้ามมาแสวงหาโชคทางฝั่งขวาลำน้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองร้างแห่งนั้น โดยตั้งบ้านเรือนที่บ้าน “หนองน้ำขุ่น” หรือ “หนองอีจาน” ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน แล้วทำการสำรวจพื้นที่โดยทั่วไปเพื่อหาแหล่งอุดมสมบูรณ์

พ.ศ. 2360 ได้อพยพมาสร้างเมืองขึ้นใหม่ที่ “โนนน้ำอ้อม” ตั้งชื่อว่า “บ้านชีลอง” กลายเป็นชุมชนขยายตัวใหญ่ขึ้นตามลำดับปัจจุบันอยู่ในท้องที่อำเภอเมืองชัยภูมิ

พ.ศ. 2365 หมู่บ้านชีลองขยายตัวจนเป็นปึกแผ่นมั่นคง นายแลจึงเรียกเก็บเอาผ้าขาวจากชายฉกรรจ์คนละ 1 วา ส่งเป็นส่วยไปยังเวียงจันทน์ เจ้านูวงศ์จึงแต่งตั้งนายแลให้เป็น “ขุนภักดีชุมพล” ครั้นมีผู้อพยพมาอยู่บ้านชีลองมากเข้าจึงย้ายหมู่บ้าน ไปตั้งที่หนองปลาเต่า “บ้านหลวง”

ในปี พ.ศ. 2366 ขุนภักดีชุมพลได้ไปพบทองคำที่ลำห้วยขาดบริเวณเชิงเขาภูชีแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาพญาฝออยู่ในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ จึงได้เกณฑ์ผู้คนไปร่อนหาทองคำที่นั่น ได้พบทองคำตรงนั้นว่า “บ่อไขโล่” ขุนภักดีชุมพลได้นำทองคำถวายเจ้านูวงศ์ได้รับความชอบเป็น “พระยาภักดีชุมพล” และยกบ้านหลวงที่หนองปลาเต่าเป็น “เมืองชัยภูมิ”

ประมาณปี พ.ศ. 2369 เจ้านูวงศ์เวียงจันทน์ ยกทัพมาตีกรุงเทพฯ และเกณฑ์ให้พระยาภักดีชุมพล ซึ่งเป็นเจ้าเมืองชัยภูมิในสมัยนั้นยกทัพไปสมทบแต่พระยาภักดีชุมพล ไม่เข้าร่วมด้วย จึงถูกเจ้านูวงศ์สั่งประหารชีวิตที่หนองปลาเต่านั่นเอง

เมื่อสิ้นพระยาภักดีชุมพล (แล) แล้วเมืองชัยภูมิ ก็เกิดระส่ำระสายเพราะขาดผู้ปกครอง จนถึงปี พ.ศ. 2375 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี โปรดเกล้าฯ ให้นายเกต ซึ่งเป็นคนคลองสระบัว จังหวัดอยุธยาเป็นเจ้าเมือง คนต่อมา โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาภักดีชุมพล (เกต) ในครั้งนี้เองมีการย้ายเมืองมาจากหนองปลาเต่า มาตั้งที่โนนปอปิด (บ้านหนองบัวเมืองเก่า อำเภอเมืองชัยภูมิปัจจุบัน) ได้ร่อนทองจากบ่อไขโล่ส่งส่วยเข้ากรุงเทพฯตลอดมา

พระยาภักดีชุมพล (เกต) เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิอยู่นาน 18 ปี พอถึงปี พ.ศ. 2406 เมื่อถึงแก่อนิจกรรม ก็เกิดความระส่ำระสายที่เมืองชัยภูมิอีกเพราะไม่มีผู้ปกครองเมือง พระยากำแหงสงคราม (เมฆ) ผู้ว่าราชการเมืองนครราชสีมา จึงได้สืบหาผู้ที่มีเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าคูปราภูว่ามียู่ 3 คน คือ หลวงวิเศษภักดี (ทิ) อันเป็นบุตรของพระยาภักดีชุมพล (แล) หลวงยกกระบัตร (บุญจันทร์) บุตรของพระยาภักดีชุมพล (เกต) และหลวงขจรนพคุณ บุตรพระยาภักดีชุมพล (เบี้ยว) เมื่อพระยากำแหงสงคราม (เมฆ) นำความขึ้นกราบบังคมทูลให้ทรงทราบและเลือกบุคคลใดบุคคลหนึ่งขึ้นเป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ ปรากฏว่าสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงวิเศษภักดี (ทิ) เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ โดยมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาภักดีชุมพล (ทิ) เหมือนบิดา ในสมัยนี้เอง มีการย้ายที่ตั้งตัวเมืองจากโนนปอปีมาตั้งที่บ้านหินตั้งอันเป็นเมืองชัยภูมิในปัจจุบัน

2.7.1 โบราณคดีเมืองชัยภูมิ

ดินแดนภาคอีสานแต่ก่อนมักจะถูกมองว่าเป็นบริเวณที่มีแต่ความแห้งแล้งกันดารขาดความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางธรรมชาติและอารยธรรมแต่เมื่อมีการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2509 ขุดค้นพบแหล่งโบราณคดีโนนนกทา บ้านนาดี ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ปี พ.ศ. 2511 ขุดค้นพบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี เมื่อปี พ.ศ. 2517 - 2518 ผืนแผ่นดินอีสานได้เปิดพบความอุดมสมบูรณ์ในอดีตของมวลมนุษยชาติทั่วไปบนผืนแผ่นดินอีสาน ปรากฏผลของการขุดค้นและศึกษาข้อมูลหลักฐานที่พบ เช่น โครงกระดูกมนุษย์ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือ เครื่องใช้และเครื่องประดับที่ทำจากสำริดภาชนะดินเผามีเคลือบผสมและกระดูกสัตว์มีอายุประมาณ 5,000 – 6,000 ปี มาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชุมชนอีสาน มีการดำรงชีพด้วยวิถีชีวิตที่เป็นระบบแบบแผน มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการทำเครื่องมือ เครื่องใช้เพื่อยังชีพ และมีการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์แล้ว จังหวัดชัยภูมิก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์เช่นเดียวกับจังหวัดอื่นในภาคอีสาน

จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้นกำเนิดลำน้ำชี ซึ่งเป็นลำน้ำที่ไหลผ่านภาคอีสาน ไหลไปรวมกับแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนั้นยังมีลำน้ำที่สำคัญ เช่น ลำน้ำพรม ลำน้ำเชิญ ลำน้ำคันธุ ลำปะทาว ลำห้วยเชียงทา ลำน้ำเจา ลำน้ำเจียง จังหวัดชัยภูมิยังมีแหล่งโบราณคดี โบราณสถานที่สำคัญ ดังนี้

1) ปรารังค์กู้อำเภอเมือง อยู่บ้านหนองบัว อำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นโบราณสถานเก่าแก่ ศิลปะสมัยลพบุรี อันเป็นศาสนสถานของขอม สันนิษฐานได้ว่าพื้นที่ของจังหวัดชัยภูมิแต่โบราณเคยเป็นทางขอมผ่าน หรือขอมเคยมีอำนาจปกครอง ปรารังค์กู้ออกด้วยศิลาแลงที่หน้าบันมีภาพจำหลักที่ยังทำไม่เสร็จ ต่อมาเมื่อผู้นำพระพุทธรูปหินสมัยทวารวดีไปประดิษฐานไว้องค์หนึ่งเป็นที่เคารพของชาวชัยภูมิ

- 2) ปรากฏ์กู้อำเภอบ้านแท่น อยู่ที่ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิคาดว่าก่อสร้างในสมัยขอม ทำด้วยศิลาแลง ประกอบด้วยองค์พระปรากฏ์ รั้วรอบปรากฏ์ และสระน้ำ
- 3) กู้อ่าง อยู่ที่บ้านกุดยาง ตำบลตลาดแร่ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ปราสาทก่อด้วยอิฐผสมศิลาแลง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 เป็นลักษณะปรากฏ์คล้ายปรากฏ์กู้อำเภอบ้านแท่น จังหวัดศรีสะเกษ เป็นแบบศิลาทับหลัง 4 ชั้น เสาแปดเหลี่ยมประดับกรอบประติมากรรมปราสาท ๑ ได้พังทลายลง แต่ยังมีเหลือทับหลังที่สมบูรณ์อีกหลายชิ้น เดิมชาวบ้านเรียก กู้อ่างบ้านกุดยาง
- 4) พระพุทธรูปปางไสยาสน์ อยู่ที่บ้านห้วยหินฝน ตำบลนาขาม อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ลักษณะพระพุทธรูปเป็นรอยประทับพระบาทลึกลงไปบนหินประมาณ 75 เซนติเมตร ยาวประมาณ 180 เซนติเมตร หันทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
- 5) พระพุทธรูปปางสมาธิ อยู่ในเขต ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ตรงลานหินแห่งหนึ่งมีรอยปุ่มลึกลงไปคล้ายรอยเท้าคน ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นรอยพระพุทธรูป บริเวณกุ้อ่างมีบ่อคล้ายบ่อล้างเนื้อ มีเตาหุงต้มแบบ โบราณ มีก้อนหินใหญ่เป็นลานกว้าง
- 6) รอยพระบาทวัดถ้ำค้างหงส์ อยู่ที่บ้านหลักศิลา ตำบลหนองบัวบาน อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ เป็นรอยพระบาทซ้ายที่ชัดเจนที่สุดแตกต่างจากรอยพระบาทที่พระพุทธรูปสระบุรีหรือที่อื่น ๆ ลักษณะเหมือนกับคนเราเหยียบลงไปบนดินเหนียวไม่มีผิวด แต่เป็นรอยใหญ่ขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 1.50 เมตร ประทับอยู่บนลานหิน ค้นพบเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2523 เมื่อหลวงพ่อดินทร์ ซึ่งชาวบ้านได้นิมนต์มาจากบ้านห้วยบง ได้นำชาวบ้านพัฒนาบริเวณลานหินใกล้หมู่บ้านเพื่อตั้งวัดก็พบรอยพระบาท ซึ่งเป็นรอยที่เห็นเด่นชัดมาก จึงได้สร้างหลังคาคลุมรอยพระบาทเพื่อเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้าน
- 7) กู้อ่าง เป็นภูเขาขนาดย่อมอยู่ในเขตบ้านนาวัง ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ บนยอดเขาตรงหน้าผามีพระพุทธรูปสลักจากหินติดภูเขา ประดิษฐานอยู่ 5 องค์ได้พังหินพระพุทธรูปองค์ใหญ่ทางซ้ายมือชาวบ้านเรียกว่า “พระเจ้าองค์ตื้อ” ซึ่งหมายถึงว่ามีน้ำหนักรวมหรือองค์ใหญ่มากนั่นเอง
- 8) พระพุทธรูปปางสมาธิ เป็นพระประธานประจำอุโบสถวัดเจติยหรือวัดโพธิ์ที่อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ พระพุทธรูปองค์นี้ทำด้วยศิลาแลง ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 3 ศอก สูง 8 ศอก เป็นพระที่เก่าแก่ ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุไว้แล้ว
- 9) พระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ เป็นพระพุทธรูปสลักหินโบราณ มีขนาดหน้าตักกว้าง 60 นิ้ว สูง 124 นิ้ว ประดิษฐานอยู่ที่วัดบ้านคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
- 10) พระร่วง โบราณสถานทีประดิษฐานพระพุทธรูปหินลายที่สลักอยู่บนหินทรายขนาดหน้าตักกว้าง 80 เซนติเมตร สูง 10 เซนติเมตร เดิมพระร่วงเป็นแท่นหินที่ถูกปกคลุมด้วยป่าไผ่ ต่อมาเกิดพายุพัดกอไผ่โค่นล้มลง ชาวบ้านเรียกว่าร่วงขึ้น จึงพบพระพุทธรูปอยู่ที่กอไผ่ จึงเรียกว่าพระร่วง ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านหนองจิม ตำบลหนองจิม อำเภอเนินสง่า จังหวัดชัยภูมิ

11) พระธาตุหนองสามหมื่น อยู่ที่บ้านแก้ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากที่ว่าการอำเภอลำทะเมนชัย 18 กิโลเมตร บริเวณที่ตั้งพระธาตุหนองสามหมื่น เคยเป็นที่ตั้งเมืองเก่าแต่โบราณมีเนื้อที่กว้างราว 600 ไร่ ชาวบ้านเล่าสืบกันมาว่าเป็นเมืองพรมภูหรือพรมมหานครอันเป็นเมืองเก่าของท้าวสามลในวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง เมื่อพระอินทร์มาทำตึกลีซิงเมืองนั้น พอหกเขยแพ้ไปแล้วเจ้าเงาะก็มาตึกลีซิงกับพระอินทร์ถูกกลีตกลงไปในหนองน้ำต้องใช้คนถึงสามหมื่นจึงงมพบ จึงเรียกหนองน้ำแห่งนี้ว่า “หนองสามหมื่น” ต่อมาจึงได้สร้างพระธาตุหนองสามหมื่นขึ้นสูงประมาณ 9 วา ลักษณะเป็นศิลปะสมัยทวารวดี

12) พระธาตุคอกจอก อยู่ที่บ้านยางน้อย อำเภอกษัตริย์บุรณ จังหวัดชัยภูมิ สร้างขึ้นในสมัยขอมเรื่องอำนาจ นับเป็นเวลากว่าพันปีมาแล้ว เป็นพระธาตุ 3 องค์ องค์ใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออก สร้างเป็นรูปพญานาคราชเจ็ดเศียรแผ่พังพาน ข้างหน้าตรงคอนาคเป็นซอกถ้ำประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยพระธาตุสูง 8 เมตร องค์ถัดมาอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือสูงประมาณ 10 เมตร วัดโดยรอบประมาณ 6 เมตร แต่หน้าเสียดายที่มีคนลอบขุดทำให้พระธาตุพังจนเหลือแต่ซากเพียงครึ่งเดียวและองค์ที่สามอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ก็ถูกพังทลายจนไม่เหลือ

13) พระแท่นบัลลังก์ อยู่ที่อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ ตัวพระแท่นสร้างด้วยหินกว้างประมาณ 1 ศอกเศษ ยาว 2 ศอกเศษ สูง 1 ศอก พระแท่นคงเป็นแท่นเทวรูปสำหรับบูชาของคนโบราณ

14) เมืองหามหอก อยู่ที่ตำบลลุ่มลำชี อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ลักษณะเมืองหามหอกเป็นชุมชนโบราณเนื้อที่ประมาณ 250 ไร่ มีคูเมืองล้อมรอบชุมชน มีประตูเมือง 3 แห่ง มีศาลหลักเมืองและมีทางระบายน้ำภายในเมือง คำว่า หามหอก หมายถึง การสร้างคูเมืองที่ใช้แรงงานสำหรับขุดคูและหาบหามทั้งหมด

15) โบสถ์มาตุคงไฉ่ อยู่ในตำบลหนองนาแซง อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ โบสถ์มาตุคงไฉ่เป็นรูปพระพุทธรูปปางต่าง ๆ มากมาย ชาวบ้านได้นำโบสถ์มาตุคงไฉ่ไว้ในโรงเรียนบ้านมาตุคงไฉ่ ประมาณ 20 ชั้น

2.7.2 ขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสานแตกต่างจากภาคกลาง ตรงที่ขนบธรรมเนียมประเพณีของภาคกลางได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูและคัมภีร์พระมนุสธรรมศาสตร์ ส่วนขนบธรรมเนียมของอีสานได้รับอิทธิพลจากล้านช้าง เข้าใจว่าวัฒนธรรมล้านช้างได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีน นั่นคือ การเคารพบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผ้าฟ้า อีตาแฮก (ผืนา ผีไร่) ขนบธรรมเนียมประเพณีของภาคกลาง จึงมีลักษณะเป็นพราหมณ์มากกว่าพุทธ ดังปรากฏในพระราชพิธีสิบสอง

เดือน ส่วนประเพณีของภาคอีสานมีลักษณะเป็นพุทธมากกว่า ดังจะเห็นรายละเอียดในฮีตสิบสอง
กองสิบสี่

ก. ฮีตสิบสอง หมายถึง ประเพณีที่จะต้องปฏิบัติทั้ง 12 เดือนในแต่ละปี “ฮีต” มาจากคำ
ว่า จารีต ถือเป็นจรรยาของสังคมถ้าฝ่าฝืนมีความผิด เรียกว่า ผิดฮีต หมายถึงผิดจารีต ฮีตสิบสอง
สรุปได้ ดังนี้ (ปรีชา ปริญญาโณ, 2525)

1) เดือนอ้าย (เดือนเจียง) บุญข้าวกรรม เป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาส
กรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำผิดได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความ
บกพร่องของตนและมุ่งประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัยต่อไป ทางด้านฆราวาสก็จะมีการ
ทำบุญเลี้ยงผีต่าง ๆ ดังมีคำกล่าวที่ว่า “ถึงเดือนเจียงนั้นให้ฝูงเจ้าเลี้ยงผีมด ผีหม้อ ผีฟ้า ผีแถน และ
นิมนต์พระสงฆ์องค์เจ้ามาเข้ากรรมนั้นแล”

2) เดือนยี่ ทำบุญคุณลานหรือบุญคุณลาน นิมนต์พระสวดมนต์เย็นเพื่อเป็นมงคล
แก่ข้าวเปลือก เมื่อพระฉันเช้าแล้วจะทำพิธีสู่วัฒนข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะเตรียมเก็บสะสมไว้หุง
ต้มที่บ้าน ดังคำโบราณว่า “...ถึงฤดูเดือนยี่มาฮอดแล้วให้นิมนต์พระสงฆ์องค์เจ้า มาตั้งสวดมนต์
เอาบุญคุณข้าว เตรียมเข้าป่าหาไม้เฮ้อหลัว เฮ็ดพินไว้ก่อนก่อน อย่งได้หลงลืมถิ่น ฮีตของเก่าเธอ
เดอ...”

3) เดือนสาม ทำบุญข้าวจีและบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้าโดยใช้
ข้าวเหนียวปั้นใส่น้ำอ้อยนำไปจี้แล้วทาด้วยไข่เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระดังความว่า “พอถึงเดือน
สามค้อย (ค้อย) เจ้าหัวค้อยปั้นข้าวจี ปั้นข้าวจีบ่อใส่น้ำอ้อยเจ้าหัวน้อยเซ็ดน้ำตา”

4) เดือนสี่ ทำบุญพระเวสพิงเทศน์มหาชาติ มูลเหตุเนื่องมาจากพระคัมภีร์มาลัย
หมื่นและมาลัยแสนว่า “ผู้ใดปรารถนาที่จะพบพระศรีอริยะเมตตโดยหรือเข้าถึงศาสนาของพระพุทธ
องค์แล้ว จงอย่าฆ่าบิดามารดา สมณะ พราหมณ์ อาจารย์ อย่ายุขงให้พระสงฆ์แตกสามัคคีกันให้
อุตสาห์พิงเทศนาเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว เป็นต้น ในงานบุญนี้มักจะมี
ผู้นำของมาถวายพระ ซึ่งเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” หรือถ้าเจาะจงจะถวายเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตน
นิมนต์มาก็เรียกว่า “กัณฑ์จบ” เพราะต้องแอบซุ่มดูให้แน่เสียก่อน

5) เดือนห้า ตรุษสงกรานต์หรือบุญสงน้ำ การสงน้ำการรดน้ำพระพุทธรูป
พระสงฆ์ ผู้หลักผู้ใหญ่ การทำบุญมีการถวายทาน การทำบุญสงน้ำ กำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน
5 บางที่เรียกว่าบุญเดือน 5 ถือเป็นเดือนสำคัญเพราะเป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่

6) เดือนหก ทำบุญบั้งไฟและบุญวันวิสาขบูชา การทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนและจะ
มีงานบวชนาคพร้อมกันด้วย การทำบุญเดือน 6 เป็นงานสำคัญก่อนลงมือทำนา หมู่บ้านใกล้เคียงจะ
มาทำบั้งไฟแข่งขันกับเจ้าภาพ (หมู่บ้านที่รับเป็นเจ้าภาพ) จะจัดอาหาร เหล้ายาเลี้ยงโดยไม่คิดมูลค่า
เมื่อถึงเวลาก็จะแห่บั้งไฟและแข่งออกไป ณ ที่จุดบั้งไฟ การแข่งเป็นการแข่งที่สนุกสนานมาก จะมี

การนำคำกลอนที่ลามกหรือนำสัญลักษณ์เรื่องเพศมาแทน โดยไม่ถือว่าเป็นของหยาบคาย ส่วนการทำบุญวันวิสาขบูชา กลางวันมีการเทศน์ กลางคืนมีการเวียนเทียน

7) เดือนเจ็ด ทำบุญช่าชะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตาแฮก เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ ดังคำกลอนที่ว่า “ฮีดหนึ่งนั้นพอเมื่อเดือนเจ็ดแล้วจงพากันบูชาราช ผุ่งหมู่เทพเหล่านั้น บูชาเท้ผู้กายตลอดไป ฮอดอาฮักใหญ่หมเหล็กทั้งหลักเมืองสู่หนบูชาเจ้า พากันเอาใจตั้งทำตามฮีดเก่านิมนต์สงฆเจ้าชำระเท้สวดมนต์”

8) เดือนแปด ทำบุญเข้าพรรษา เป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาโดยตรง มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ สามเณร มีการฟังธรรมเทศนา ตอนบ่ายชาวบ้านหล่อเทียนใหญ่ถวายเป็นพุทธบูชา

9) เดือนเก้า ทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับโดยการจัดอาหาร หมากพลู เหล้า บุหรี่ แล้วนำไปวางไว้ใต้ต้นไม้ หรือที่ใดที่หนึ่ง พร้อมทั้งเชิญวิญญาณของญาติมิตรที่ล่วงลับไปมารับเอาอาหารไป ต่อมาใช้วิธีการกรวดน้ำแทน

10) เดือนสิบ ทำบุญข้าวสาก ตรงกับวันเพ็ญเดือน 10 หรือเรียกว่าบุญเดือนสิบ ผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ของท่านและเขียนชื่อลงในบาตรพระภิกษุ สามเณรรูปใดจับได้ฉลากของใครผู้นั้นจะเข้าไปถวายของเมื่อพระฉันเสร็จแล้วมีการฟังเทศน์ การทำบุญเดือนสิบถือว่าเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตายเช่นเดียวกัน

11) เดือนสิบเอ็ด ทำบุญออกพรรษา หรือบุญเดือน 11 ในวันขึ้น 15 ค่ำ พระสงฆ์แสดงอาบัติ ทำการปวารณาคือการเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเดือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตัวอย่างผู้ทรงศีลเป็นอันเสร็จพิธี พอดตกกลางคืนจะมีการจุดประทีปโคมไฟ การเวียนเทียน

12) เดือนสิบสอง ทำบุญกฐินเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันเพ็ญเดือน 12 เรียกว่าบุญเดือน 12 สำหรับประชาชนที่อยู่ริมแม่น้ำก็จะมีการแข่งเรือ (สว่างเฮือ) ด้วย เพื่อระลึกอุสัพพยานาคดังคำกลอนที่ว่า “...เดือนสิบสองมาแล้วลมวยสัน เดือนนี้หนาวสะบั้นบ่อคือเท้แต่หลัง ในเดือนนี้เพิ่นว่าให้ลงทอพยเฮือล่องกับบูชาผุงนาโคเนาในพื้นที่..”

บางแห่งทำบุญดอกฝ้ายเพื่อใช้ทอเป็นผ้าห่มกันหนาวถวายพระเณร จะมีพลุ ตะไลจุดด้วยบางแห่งทำบุญโกนจุกลูกสาวซึ่งนิยมทำกันมากในสมัยก่อน

ประเพณีที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง ตั้งแต่เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสองใครที่ไม่ไปช่วยงานจะถูกสังคมตั้งข้อรังเกียจและไม่คบค้าสมาคมด้วย การร่วมมือประชุมทำบุญเป็นประจำเช่นนี้ จึงทำให้ชาวอีสานมีความสนิทสนมกันไม่เฉพาะแต่ในหมู่บ้านของตนเท่านั้นแต่ยังสร้างความสามัคคีกันในหมู่บ้านใกล้เคียงอีกด้วย

ข. ครองสิบสี่ คือ ครองธรรม(ครอง) 14 อย่าง เป็นแนวทางที่ใช้ปฏิบัติระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองหรือระหว่างคนธรรมคาพึงปฏิบัติต่อกันมีดังนี้คือ

- 1) ฮีตเจ้าครองขุน เจ้าหมายถึง พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นผู้ปกครองสูงสุด อีสานเรียก “เจ้า” ส่วนขุน หมายถึง ข้าราชการ ขุนนาง ฮีตเจ้าครองขุน คือการปฏิบัติระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน และขุนนาง
- 2) ฮีตท้าวทองเพี้ย ท้าวเป็นคำเรียก เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ เช่น ท้าวอุปฮาด ท้าวราชวงศ์ ท้าวราชบุตร เพี้ย หมายถึง พระยา ตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่
- 3) ฮีตไพร่คองนาย ไพร่ ได้แก่ราษฎรที่ต้องปฏิบัติตามระบอบกฎหมายบ้านเมือง มีคำพังเพยว่า “ได้เป็นนายแล้วให้หลังดูพวกไพร่แน่เดอไพร่บ่ย่องสีหน้าบ่อเสียงได้แล้ว”
- 4) ฮีตบ้านคองเมือง หมายถึง กฎระเบียบของชาวเมือง ดังคำว่า “...เป็นพญาสร้างครองเมืองคุ้มไพร่ ให้รู้จักฮีตบ้านครองสร้างให้ส่อสูงเฮือง ขุนใดมีใจกล้าครองเมืองส่อสูงเฮือง ขุนจี้ย่านครองบ้านบ่สูงเฮือง...”
- 5) ฮีตปู่คองย่า
- 6) ฮีตพ่อคองแม่
- 7) ฮีตสะใภ้คองเขย
- 8) ฮีตป้าคองลุง
- 9) ฮีตลูกคองหลาน
- 10) ฮีตเต่าคองแก่ หมายถึง ธรรมเนียมที่พึงปฏิบัติของผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ที่จะต้องวางตนให้เป็นที่เคารพของลูกหลาน
- 11) ฮีตปีคองเดือน หมายถึง การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณีใน 12 เดือน หรือตามฮีตสิบสอง
- 12) ฮีตไร่คองนา หมายถึง ธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติในการทำไร่ทำนา เช่น ต้องขยันหมั่นเพียรตามกาลเวลา ไม่ทอดทิ้งการทำฟิมงคล
- 13) ฮีตวัดคองสงฆ์ หมายถึง หลักสำหรับบุคคลที่ต้องยึดถือปฏิบัติต่อพระศาสนา มี 14 ประการ คือ
 - 13.1 เมื่อข้าวหรือผลไม้ผลิดออกออกผล ให้นำไปถวายพระภิกษุเสียก่อนแล้วจนถึงบริโภคภายหลัง
 - 13.2 อย่าทำตาชั่งปลอมหรือแปลตาชั่ง อย่าปลอมแปลงเงินตรา และอย่ากล่าวคำหยาบต่อกัน
 - 13.3 ให้พร้อมกันทำไร่หลักและกำแพงล้อมวัดอารามและบ้านเรือนของตนกับให้ปลูกหอบูชาไว้ทั้งสี่มุมบ้านเรือน
 - 13.4 ก่อนจะขึ้นบนบ้านให้ล้างเท้าเสียก่อน
 - 13.5 เมื่อถึงวันพระ 7-8 ,14-15 คำให้ทำการการวะเตาไฟบันไดและประตูบ้านที่ตนอาศัยเข้าออกทุกวัน (คือต้องให้ความสนใจเอาใจใส่ต่อสิ่งสำคัญเหล่านี้)

13.6 ก่อนนอนให้ล้างเท้าเสียก่อน

13.7 เมื่อถึงวันพระ (วันศีล) ให้เมียเอาดอกไม้ รูปเทียน ทำการคารวะตัวของตน (ผ้าที่ตี) และเมื่อถึงวันอุโบสถให้จัดดอกไม้รูปเทียนไปถวายแด่พระภิกษุกับให้ทำการคารวะบิดามารดา ปู่ย่า ตายายด้วย

13.8 ถึงวันพระเดือนดับ (ข้างแรม) และวันพระเดือนเพ็ญ (ข้างขึ้น) ให้นิมนต์พระภิกษุมาสวดมนต์ที่บ้านและทำบุญตักบาตรถวายท่าน

13.9 เมื่อพระภิกษุ สามเณรมาบิณฑบาต อย่าให้ท่านคอย เวลาใส่บาตรอย่าให้ถูกต้องท่าน อย่าสวมรองเท้า อย่ากางร่ม อย่าใช้ผ้าโพกหัว

13.10 เมื่อพระภิกษุเข้าปริวาสกรรมให้นำดอกไม้รูปเทียนแพถวาย

13.11 เมื่อเห็นพระภิกษุผ่านมาให้นั่งลงยกมือไหว้และพูดจากับท่าน

13.12 อย่าเหยียบเงาพระภิกษุ สามเณรผู้ทรงศีล

13.3 อย่างนำอาหารที่ตนเหลือกินไปถวายพระภิกษุ สามเณรและหากเป็นเมียก็อย่าเอาอาหารที่ตนเหลือกินไว้ให้ผัว

13.4 อย่าเสพงามคุณในวันพระ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษาและวันมหาสงกรานต์ ผู้ใดฝ่าฝืนเวลาลูกหลานเกิดมาจะมีนิสัยคือดิ่งว่าไม่นอนสอนก็ยาก

14) ฮิตเจ้าคองเมือง เป็นแบบแผนสำหรับผู้ปกครอง 14 ข้อด้วยกันคือ

14.1 ทรงตั้งผู้ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียรให้เป็นอุปฮาดราชมนตรี

14.2 หมั่นประชุมอุปฮาด ราชมนตรีช่วยกันบริหารบ้านเมืองให้เจริญ

14.3 ทรงตั้งให้อยู่ในทศพิธราชธรรม

14.4 ถึงวันขึ้นปีใหม่นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญ พระพุทธรูปและน่าน้ำอบน้ำหอม มาทรงพระภิกษุ

14.5 ถึงวันขึ้นปีใหม่ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการ น้ำอบน้ำหอม มาบูชาเจ้ามหาชีวิตของตน

14.6 ถึงเดือนหก นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธรูป ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาต่อเจ้ามหาชีวิต

14.7 ถึงเดือนเจ็ดให้เลี้ยงมเหสักข์หลักเมือง บูชาเทวดาทั้ง 4 คือ ท้าวจาดูโลกบาล อันได้แก่ ท้าวธตรัฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรุฬปักข์ และท้าวกุเวร

14.8 ถึงเดือนแปด นิมนต์พระสงฆ์มาชำระเบ็กง้วนแห่งทรายตอกหลักบ้านเมือง

14.9 ถึงเดือนเก้า ป่าวเดินให้ประชาชนทำบุญข้าวประดับดิน อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

14.10 ถึงเดือนสิบ ป่าวเดินให้ประชาชนทำบุญข้าวสาก อุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

14.11 ถึงเดือนเจ็ด ให้ประชาชนไปทำบุญออกพรรษาและไปมนัสการและมูรธาภิเษกธาตุหลวง

14.12 ถึงเดือนสิบเอ็ดให้ทำบุญทอดกฐินตามวัดวาอารามต่าง ๆ

14.13 ถึงเดือนสิบสองให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมารวมที่หน้าพระลานหลวงแห่งเจ้าชีวิตไปสงน้ำในแม่น้ำ เพียวัดจัดให้วัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำมีเชื้อสว่างวัดละหนึ่งลำขึ้นสิบสามค่ำเป็นวันสว่างเชื้อ

14.4 ให้มีสมบัติคุณเมืองหรือค่าควรเมือง 14 ประการ คือ

- 1) หูเมือง มีทูตานุทูตที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด
- 2) ตาเมือง มีนักปราชญ์สอนอรรถสอนธรรม
- 3) แก่นเมือง มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย
- 4) ประตุมือง มีอาวุธยุทธโศปกรณ์ป้องกันศัตรู
- 5) ฮากเมือง มีหุสยาทายเหตุร้ายและดี
- 6) เหน้เมือง มีเสนาอำมาตย์ผู้เที่ยงธรรม
- 7) ซื่อเมือง มีโยธาทหารผู้กล้าวกกล้า
- 8) ฝาเมือง มีตากวนตาแสงผู้ซื่อสัตย์
- 9) ขาง (แป) เมือง มีเจ้านายอยู่ในศีลธรรม
- 10) เขตเมือง มีผู้ฉลาดคู้พื้นที่ที่ตั้งเมือง
- 11) สติเมือง มีคหบดี เศรษฐีและทวยคำ
- 12) ใจเมือง มีแพทย์ผู้ฉลาดที่เชี่ยวชาญ
- 13) ค่าเมือง มีภูมิภาคดี มีราคาค่างวด
- 14) เมฆเมือง มีเทวดาอาศัยหลักเมือง (รักษาเมือง)

2.7.3 ประเพณีแห่เทียนพรรษา

การทำและแห่เทียนพรรษา เป็นประเพณีวันเข้าพรรษาของชาวพุทธที่ได้กระทำต่อเนื่องกันมาแต่พุทธกาล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา มีเรื่องเล่าว่า ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าเลไลย์ เพื่อหาความสงบในป่าแห่งนี้มีพญาช่างสารและพญาวานรแสนรู้ได้สืบทราบว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับแรมจึงชวนกันไปเป็นผู้อุปัฏฐาก โดยพญาช่างสารเป็นผู้หาน้ำดื่ม น้ำใช้ส่วนพญาวานรเป็นผู้หาวังฝั้งมาถวาย ต่อมาพญาวานรเกิดพลาดพลั้งตกต้นไม้ตาย แต่ด้วยอานิสงส์ที่ได้ทำไว้กับพระพุทธเจ้าจึงไปเกิดเป็นพรหมอยู่บนสวรรค์ อีกตำแหน่งหนึ่งกล่าวว่า พระอนุรทสาวกของพระพุทธเจ้าที่มีสติปัญญาที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดหลักแหลม รู้พระธรรมวินัยอย่างแตกฉานก็เพราะในชาติปางก่อนเคยถวายแสงประทีปเป็นทาน ดังนั้นพุทธศาสนิกชนผู้ใฝ่บุญกุศล จึงได้ยึดถือเป็นประเพณีที่จะนำเทียนไป

ถวายแสงประทีปเป็นทาน คังนั้นพุทธศาสนิกชนผู้ใฝ่บุญกุศล จึงได้ยึดถือเป็นประเพณีที่จะนำเทียนไปถวายแด่พระภิกษุในเทศกาลเข้าพรรษา เพื่อปรารถนาให้ตนเองเป็นผู้เฉลียวฉลาดมีไหวพริบประจักษ์สิ่งที่ใช้ทำเทียนได้

2.7.4 คนตรีและศิลปะการแสดง

การแสดงพื้นบ้าน คือดนตรี การขับร้อง ฟ้อนรำและการแสดงโดยใช้หุ่น สำหรับดนตรีในอดีตมีทั้งการบรรเลงล้วน ๆ และการบรรเลงประกอบการร้องและฟ้อนรำ เครื่องดนตรีที่นิยมบรรเลงได้แก่ แคน พิณ โหวต ซอไม้ไผ่ กับแก๊บ และกลองแบบต่าง ๆ ในบรรดาเครื่องดนตรีทั้งหลาย แคนนับว่าได้รับความนิยมมากที่สุดทั้งนี้อาจเป็นเพราะแคนต้องใช้ประกอบการรำต่าง ๆ

2.7.5 หมอลำ

การลำเป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องและได้รับความนิยมมาทุกยุคทุกสมัย เริ่มจากการลำพื้น ซึ่งได้แก่ การนำเนื้อหาของนิทานพื้นบ้าน เช่น การระเิด สังก์ ศิลป์ชัย นางแดงอ่อน มาลำโดยใช้หมอลำ 1 คน และหมอแคน 1 คน ผู้ลำสมมติตนเป็นตัวละครทุกตัวในเรื่องและลำตลอดคืน การลำพื้นนับเป็นกำเนิดของการลำทุกประเภท

ต่อมาลำพื้นได้วิวัฒนาการมาเป็นการลำคู่ ซึ่งได้แก่การลำ 2 คน ชายกับชาย หรือชายกับหญิงจนประมาณปี พ.ศ.2495 การลำระหว่างชายกับชายจึงเลิกไป เหลือระหว่างชายกับหญิง มาจนถึงปัจจุบันหมอลำยังแตกแขนงออกเป็นลำซิงซู้ ซึ่งประกอบด้วยผู้ชาย 2 คน หญิง 1 คน หรือหญิง 2 คน ชาย 1 ลำซิงหญิงหรือชายที่มีอยู่คนเดียว ในปัจจุบันหมอลำได้วิวัฒนาการเป็นหมอลำซึ่งมีการนำดนตรีสากลบรรเลงประกอบด้วย

จากการศึกษาหลักการ ทฤษฎี แนวคิด ดังที่กล่าวมานำมาเป็นความรู้ข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการดำเนินการวิจัยต่อไป

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนซึ่งได้มีหน่วยงานและบุคคลได้ทำการศึกษาไว้ ดังเช่น

อังกูร สมคะเนย์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรใน โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการประกอบอาชีพของท้องถิ่นและนำมาใช้ในการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม โดยเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตร

เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอคติ ความคิด ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพของท้องถิ่น เช่น การจักสานไม้ไผ่ การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การที่โรงเรียนไม่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากนั้นยังมีภารกิจส่วนตัวไม่มีเวลามากพอในการให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน สำหรับโรงเรียนเองก็ไม่ได้กับภูมิปัญญาชาวบ้านค่อนข้างน้อยและไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ผลการวิจัยพบว่า ภายในชุมชนที่ศึกษามีสิ่งทีแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อการอนุรักษ์และสร้างป่าไม้ของชุมชน ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ (การใช้สมุนไพร) ที่เป็นกระบวนการคิดและการกระทำโดยเจ้าอาวาสในชุมชนแต่โรงเรียนกับชุมชนไม่เคยมีการวางแผนร่วมกันเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ได้เปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และจากการสนทนากลุ่มสมาชิกผู้ร่วมสนทนาสามารถช่วยกันกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดผลและประเมินผล นโยบายการควบคุมวิชาการจากหน่วยงานบังคับบัญชาและจากส่วนกลาง เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ ความไม่เชี่ยวชาญและไม่ใส่ใจงานวิชาการอย่างเพียงพอของผู้บริหารโรงเรียน มีแนวโน้มทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ ความเอาใจใส่ทางวิชาการของครูที่แตกต่างกัน ทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลสำเร็จแตกต่างกัน

เบญจมาพร กาศมณี (2536) ได้สร้างชุดการสอนวิทยาศาสตร์ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสื่อ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเนื้อหาวิทยาศาสตร์ในระดับประถมศึกษาและสร้างชุดการสอนเนื้อหาวิทยาศาสตร์ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสื่อให้มีประสิทธิภาพ 80 / 80 และมีประสิทธิผลตั้งแต่ .50 ขึ้นไป

ผลการวิจัยปรากฏว่ามีชุดการสอนที่สร้างขึ้น 6 ชุด ที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์และค่าดัชนีประสิทธิผลเป็นไปตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ได้แก่ ชุดการสอนเรื่อง การกรองน้ำ คานหรือคานคิด คานจัด วิธีใช้และเก็บรักษาเชื้อเพลิง การทำยาสมุนไพรจากสิ่งที่มีในท้องถิ่น การรักษาคุณแห่งธรรมชาติ และแมลงที่ควรกำจัดโดยวิธีธรรมชาติ ส่วนชุดการสอนที่สร้างขึ้นอีก 5 ชุด ที่มีประสิทธิภาพและค่าดัชนีประสิทธิผลตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ได้แก่ ชุดการสอนเรื่อง การชลประทาน การบำรุงรักษาดิน การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ประโยชน์ของแรงดันอากาศและการชลประทานในท้องถิ่น

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537) ได้ศึกษาเรื่องการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สามารถรวบรวมรายชื่อและลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้านได้ 8 ประเภท คือ ด้านคติ ความเชื่อ ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านเกษตรพื้นฐาน ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านการรักษาพื้นฐาน ด้านเทคโนโลยีพื้นฐาน ด้านศิลปะพื้นบ้านและด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้านวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น และหัตถกรรมพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน ปัญหาที่พบในการปฏิบัติคือ ครูขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการกิจกรรม เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านบางประเภทไม่เหมาะสมในการเป็นสื่อเพื่อการศึกษา

กรมวิชาการ (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นทางโรงเรียนได้ดำเนินการมุ่งถ่ายทอดความรู้ในอดีตที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะในเรื่องของอาชีพ เช่น การทำปุ๋ยหมัก การทำดอกไม้ ฯลฯ มีโรงเรียนจำนวนน้อยที่ปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรม มีความสนใจและความสามารถที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาประยุกต์กับวิทยาศาสตร์สากล การนำผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ตลอดจนเป็นผู้ที่จะสร้างบรรยากาศทางวิชาการในโรงเรียน กระตุ้นและให้การสนับสนุน ตลอดจนช่วยแก้ปัญหาให้ครูผู้สอนในการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ครูผู้สอนได้นำมาสอดแทรกในการเรียนการสอนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจริยธรรม ศิลปกรรม พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น หรืออุทยานการศึกษาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ผู้รู้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน หรือผู้รู้ในท้องถิ่นเป็นผู้ที่สนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งในแง่ของแรงงาน ความคิด ภูมิปัญญาและวัสดุสิ่งของ และเห็นด้วยอย่างยิ่งที่หลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมและเต็มใจจะให้ความร่วมมือกับโรงเรียน

เวกวรรณธ์ นำสันเทียะ (2541) ศึกษาเรื่อง การจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษากลุ่มไทย-ลาว ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัจจุบันแนวนโยบายกำหนดให้มีการปรับปรุงระบบหลักสูตรเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นให้ผู้บริหารมีอำนาจนำภูมิปัญญาการจัดการศึกษาพัฒนาครูให้มีความรู้ ความเข้าใจในการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ แนวทางปฏิบัติกำหนดให้จัดทำข้อมูลแสดงภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งวิทยาการ จัดทำหลักสูตรร่วมกับปราชญ์ท้องถิ่นเน้นการปฏิบัติจริงโดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้ เนื้อหาการเรียน

การสอนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นเนื้อหาในเรื่องความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คุณค่าของความเชื่อระหว่างคนกับธรรมชาติ คุณค่าคำสอน ขนบธรรมเนียมประเพณี การใช้แหล่งน้ำและคุณค่าทางศาสตร์ท้องถิ่นมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากวิธีการถ่ายทอดส่วนใหญ่เน้นตั้งพระมาเทศน์ ศึกษาแหล่งความรู้ในวัด และชุมชน และได้นำเนื้อหาจากรายการวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ บทเรียนสำเร็จรูป วารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่น ๆ มาถ่ายทอด

ทางด้านปัญหาในโรงเรียนส่วนใหญ่มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางยกเว้น ด้านงบประมาณมีปัญหาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในประเด็นย่อย พบว่า มีปัญหาในระดับมากในเรื่องขาดการรับรู้ในนโยบาย ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดแคลนปราชญ์ท้องถิ่น ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด

ทัศนีย์ ทองไชย (2542) ได้ศึกษาสภาพและแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า การนำเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มนุษย์กับประสบการณ์ ครูผู้สอนมีการปฏิบัติในระดับปานกลาง ส่วนปัญหาอุปสรรคในการนำแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง เช่นกัน

รัศมี ทองบุตร (2542) ได้ศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา มีการนำมาใช้ในการเรียนการสอนระดับมาก ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านภาษาและวรรณกรรม ศิลปกรรม โบราณคดี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น มีการนำมาใช้ในระดับปานกลาง

ศิริวิทย์ อ้นคำ(2543) ได้ศึกษาสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนประถมในจังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษา พบว่า การนำเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน อยู่ในระดับปานกลาง มีปัญหาอุปสรรคในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในระดับปานกลาง

สุรศักดิ์ ประตังตาโต(2543) ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านสารจอกเก่า พบว่า นักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้คือร้อยละ 75

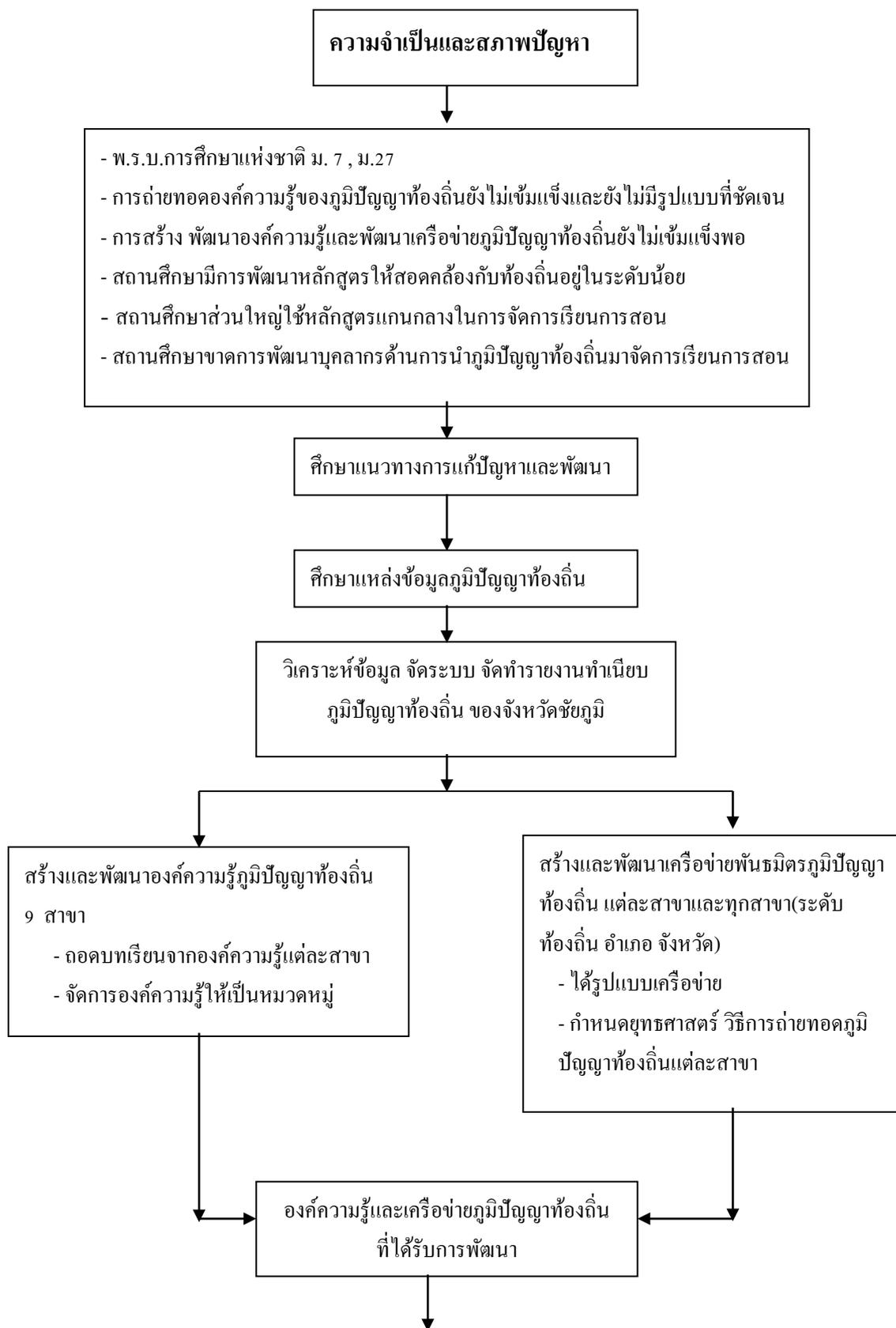
อนุตร์ ขอสันติวัฒน์(2548) ได้ศึกษาการบริหารการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียน ในจังหวัดพังงา พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติงานบริหารโดยใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

อรจิรา นะมิตรรัมย์(2553) ได้พัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดบุรีรัมย์ สำหรับนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 และทำการศึกษา 2 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาหลักสูตรและผลการใช้หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ด้านการพัฒนาหลักสูตรควรกำหนดประเภทของภูมิปัญญาที่จะนำมาจัดประสบการณ์ให้ชัดเจน ส่วนผลการใช้หลักสูตร โดยรวมนักเรียนปฏิบัติได้ดี ร้อยละ 96.14

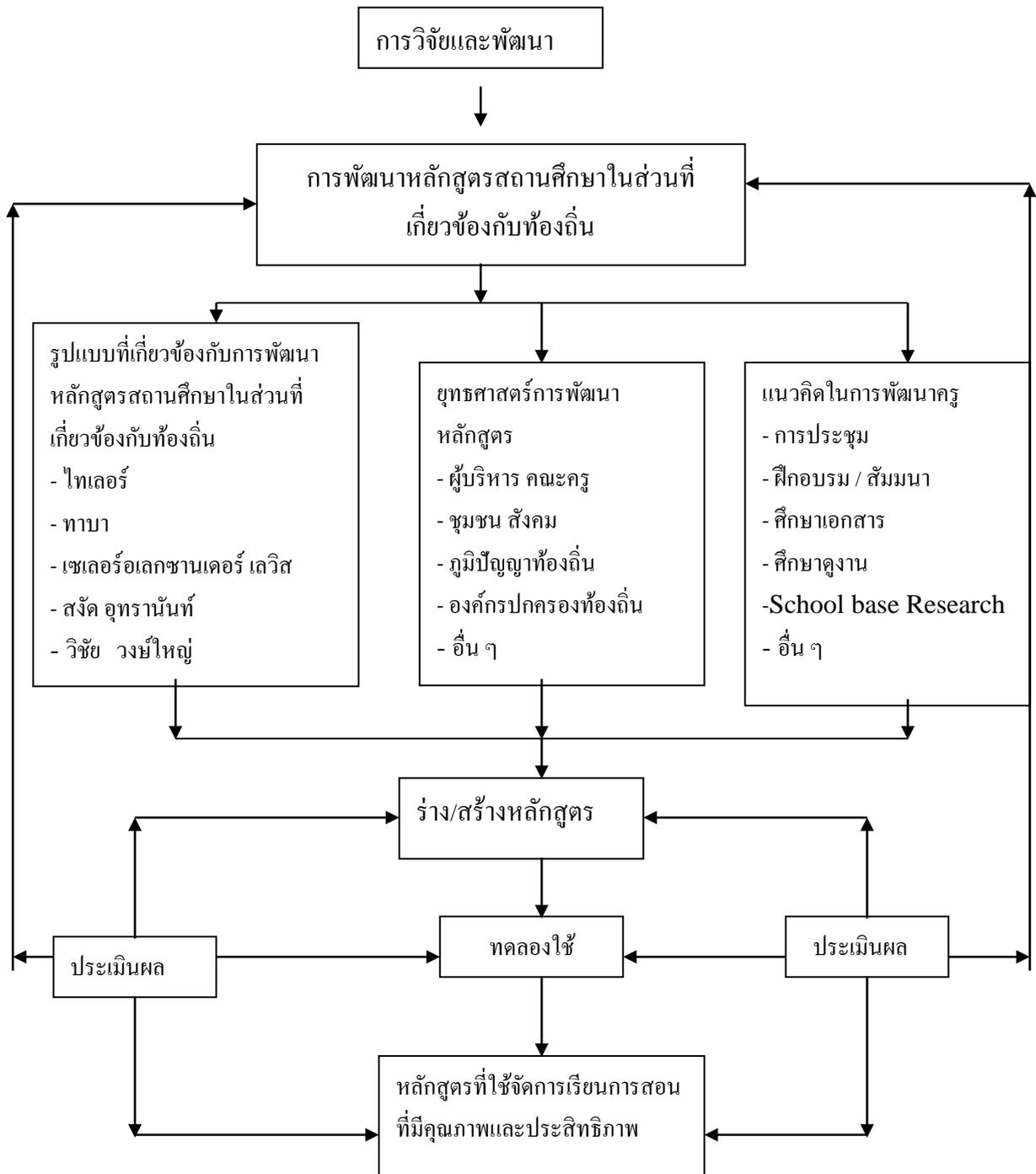
ศิริมงคล ทนทอง(2553) ได้พัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นสุรินทร์ สำหรับเด็กปฐมวัย พบว่าเนื้อหาและการจัดประสบการณ์ เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้ผู้เรียนเข้าใจในสภาพแวดล้อม ท้องถิ่นของตนเอง และส่งเสริมการพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน คือ ร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญา ของเด็กอีกด้วย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว พบว่าผู้สนใจศึกษาและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรและพัฒนาการเรียนการสอนในวิชาต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนการสอนนอกกระบวนโรงเรียน หรือในระบบโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาแต่ไม่ปรากฏการพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามยังพบว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนนั้นยังมีปัญหาและอุปสรรคอีกมาก เช่น ขาดการพัฒนาองค์ความรู้ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและค่านิยม การขาดงบประมาณสนับสนุน ครูผู้สอนมีความรู้ ความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปใช้ในการเรียนการสอนน้อย และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคคลบางส่วนยังมีความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย(ต่อ)

แผนภาพที่ 2 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย